

A szerzői jog érvényesítése a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások gyakorlatában*

Egyéni és társadalmi érdek a szerzői jogban. A műhöz való hozzáférés megkönnyítése: kölcsönzés, másolás, dokumentumátvitel, elektronikus folyóirat-adatbázisok. A könyvtárosok dolga.

A jelenleg érvényben lévő szerzői jogi törvény az 1969. évi III. törvény 1994-ben módosított változata. A kormány 1997-ben kormányhatározatban rögzítette a szerzői jog jogszabályainak átfogó felülvizsgálatát. Ennek eredményeként kerül a parlament elé az új magyar törvénytervezet.

Az új szabályozás jogharmonizációban kell, hogy legyen az Európai Unió tagállamaiban alkalmazott jogi irányelvekkel. Hosszabb távon is megfelelő választ kell adni azokra a kihívásokra, amelyeket a technikai fejlődés támaszt – elsősorban a digitális technika és a távközlés korszerű módszereinek terjedése folytán – a szerzői joggal szemben.

Az információellátás során felmerülő szerzői jogi problémák nagyon bonyolult kérdések, sokrétűek, a különböző könyvtár típusokban különféle aspektusokból kell foglalkozni velük. Most a Budapesti Műszaki Egyetem, Könyvtár és Tájékoztatási Központban jelentkező, megoldásra váró kérdésekről és az ott szerzett tapasztalatokról lesz szó.

Abból indulok ki, hogy a szerzői jog célja, hogy egyfelől ösztönözze az alkotókészséget, másfelől megkönnyítse a műhöz való hozzáférést más használók számára. Különös társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a könyvtárakban a művek általánosan hozzáférhetők legyenek bárki számára.

Az egyetemen folyó oktató-kutató munka során egyrészt szellemi tulajdonok jönnek létre, másrészt szellemi termékeket „fogyasztanak” a felhasználók.

A legtöbb dokumentum, amely a könyvtárban található, szerzői jogi védelem alatt áll. Ennek értelmében a könyvtáraknak vagy felhatalmazással kell rendelkezniük a szerzőtől a dokumentumok felhasználására, vagy a jogtulajdonos kizárólagos joga alól felmentést kell igénybe venniük.

Tekintsük át e szempontból a könyvtár leggyakoribb szolgáltatásait.

A művek kölcsönzése

Az új magyar törvénytervezet a haszonkölcsönbe adást engedi meg.

A haszonkölcsön szerződés alapján jön létre, amely

- a kölcsönadót arra kötelezi, hogy a dolgot a szerződésben meghatározott időre ingyenesen a kölcsönző használatába adja;
- a kölcsönzőt pedig arra, hogy a szerződés megszűntekor a dolgot visszaadja.

A számítógépes programok kivételt képeznek: a törvény teljesen kivonja őket a szabad felhasználás köréből. A szabad felhasználás díjtalan, és ahhoz a szerző hozzájárulása nem szükséges.

Könyvtárunk használati szabályzatában rögzíti, mely művek nem kölcsönözhetők: a kézikönyvek, folyóiratok, magyar disszertációk, muzeális értékű könyvek, 1945 előtt kiadott könyvek, szabványok.

A művek másolása

A másolás történhet egyéni célra, illetve könyvtárközi kölcsönzés céljára.

Ezt a törvénytervezet 35. paragrafusa tárgyalja: *a célnak megfelelő módon és mértékig saját célra készülhet másolat, ha az*

- a) tudományos kutatáshoz szükséges,
- b) archiválásként tudományos célra vagy a nyilvános könyvtári ellátás céljára készül.

Speciális eset a könyvtárból kölcsönzött, és az olvasónál elveszett vagy megsemmisült, illetve megrongálódott dokumentumok pótlása. A KTK-ban a következő szabályozás érvényesül: „Ha az

*Az MKE, az IKSZ és az EBLIDA szervezésében, Budapesten, 1999. május 27–28-án tartott szerzői jogi szemináriumon elhangzott előadás alapján.

elveszett dokumentumot jellegénél fogva egy másik példány érdemben pótolhatja, a kölcsönvevőtől a könyvtár a dokumentum egy másik példányát (antikvár is) elfogadja. Ha a dokumentumot annak másolata is érdemben helyettesíti, a kölcsönvevő a kárt a könyvtár igényétől függően a dokumentumról a könyvtár által meghatározott technikával készült másolattal, vagy e másolat előállítás és kötési költségének megtérítésével is pótolhatja."

A KTK gyakorlatában a doktori disszertációk egyes részei is csak a szerző engedélyével másolhatók. Nemrég Angliából kérték egy műegyetemi professzor doktori disszertációja teljes egészének másolatát. Amikor a szerzőhöz fordultunk írásbeli engedélyért, azt a választ kaptuk, hogy amikor ő a könyvtárnak leadott a művéből egy példányt, egyúttal felhatalmazást adott műve korlátlan olvasói rendelkezésre bocsátására.

Dokumentumok átvitele faxon, szkennelés, letöltés, fájlküldés

Ezen eljárások és szolgáltatások mind-mind szerzői jogi problémákat vetnek fel a könyvtári gyakorlatban. Az új információhordozók és az új információs technológia megjelenése nagymértékben megváltoztatta a szerzői jogi környezetet. Jelentős gazdasági érdekek forognak kockán.

A BME-n számos műegyetemi tanár mint szerző engedélyezte, hogy előadása jegyzeteit elektronikus formában az egyetemi hálózatra feltegyék. A hallgatók e dokumentumokat teljes egészükben vagy egyes részleteiket kinyomtatathatják, akár a kollégiumi szobájukban is.

A digitalizálás új keletű könyvtári eljárás, amely sértheti a szerzői jogot. Jelenleg sok könyvtár kívánja digitalizálni az állományában lévő dokumentumokat, és szeretne létrehozni ún. elektronikus könyvtárat.

A felhasználó addig jogosult a műről másolatot készíteni, anélkül, hogy engedélyt kérne, és jogdíjat fizetne, amíg a tevékenység nem mond ellent „a mű normális hasznosításának”.

A három fő feltétel:

- bizonyos speciális esetekben kerüljön sor rá (saját célra, kutatás, tanulás),
- a többszörözés ne mondjon ellent a mű normális hasznosításának,
- ne csorbítsa ésszerűtlen mértékben a szerző jogos érdekeit.

Ez az ún. hármas feltétel, amelyet a Berni Unió Egyezmény rögzített.

Könyvtárunk digitalizálni szeretne egyes régen kiadott, kis példányszámú, de nagy érdeklődésre számot tartó jegyzetet is. Itt nem jelentkeznek problémák.

Nem szabad azonban megfélemlkezni arról, hogy a használó addig jogosult a műről másolatot készíteni, anélkül, hogy engedélyt kérne és jogdíjat fizetne, amíg a tevékenység „a célnak megfelelő módon és mértékig” történik. Ezt ellenőrizni kell!

Elektronikus – teljes szövegű – folyóirat-adatbázisok előfizetése

Az egyetemi könyvtárak és akadémiai kutatóintézetek költségvetésük legnagyobb részét a folyóiratok és egyéb időszak kiadványok előfizetésére fordítják. Az utóbbi években ezeknek a dokumentumoknak az ára folyamatosan emelkedett anélkül, hogy a kiadók figyelembe vették volna a könyvtárak egyre szűkülő anyagi lehetőségeit.

A folyóiratcímek drámai csökkenése ellensúlyozására a könyvtárak előfizetnek különböző dokumentumellátó szolgáltatásokra, tartalomjegyzék-adatbázisokra.

Új kezdeményezés az egyetemi, akadémiai szférában az elektronikus – teljes szövegű – adatbázis előfizetése konzorcium keretében. Ez lehetővé teszi a részt vevő könyvtárak felhasználói számára, hogy bármikor kereshessenek a folyóiratokban, letölthessék azt, amire szükségük van, és felhasználhassák az így kapott információt.

Az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos szerződések megengedik a használatnak a szerzői jogi védelem alá eső művek elolvasását, böngészését, letöltését, kinyomtatását, ha az egypéldányos másolás nem jár közvetlen kereskedelmi előnnyel. Az ún. korlátlan hozzáférés csak nyilvános könyvtári szolgáltatás esetén érvényesül. Hogy a felhasználók ne sértsék meg a szerzői jogokat, amelyek a folyóiratok esetében legtöbbször a kiadót illetik meg, és nem a szerzőt, a kiadóval kötött szerződés határozza meg, milyen feltételekkel állhat ez a szolgáltatás a használók rendelkezésére.

* * *

A könyvtáraknak egyértelműen megfogalmazott, az európai jogharmonizációhoz illeszkedő szerzői jogi törvényre, ehhez illeszkedő alacsonyabb szintű jogszabályokra és ezekre épülő könyvtári szabályzatokra van szükségük ahhoz, hogy a várható szerzői jogi vitákban megfelelő tárgyalási pozíciókat foglalhassanak el a partnerekkel szemben.

Egy könyvtár sem érdekelt a szerzői jogi törvények megszegésében vagy a szerzők szellemi tulajdonának eltulajdonításában, de szeretné biztosítani felhasználói részére az információhoz való korlátlan hozzáférést.

Beérkezett: 1999. VII. 5-én.